

JADIDCHILIK HARAKATI: SHAKLLANISHI, G'OYALARI VA MILLIY UYG'ONISHDAGI O'RNI**Xushboqov Umidbek***TerDU, Yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan ma'rifatparvarlik va islohotchilik harakati bo'lib, xalqni savodsizlik va jaholatdan qutqarish, zamonaviy ta'limni joriy etish va milliy uyg'onishni ta'minlashga qaratilgan edi. Ushbu maqolada jadidchilik harakatining shakllanish tarixi, asosiy g'oyalari va Turkiston milliy uyg'onishidagi o'rni chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida jadidchilik milliy tafakkur uyg'onishi va mustaqil davlatchilik g'oyalarining muhim manbai ekanligi ta'kidlanadi hamda uning zamonaviy O'zbekistonni barpo etishdagi roli baholanadi.*

Kalit so'zlar: *jadidchilik, yangi usul maktablari, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, Behbudiy, Munavvarqori, Avloniy, Turkiston muxtoriyati, mustamlakachilikka qarshilik.*

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi ostida og'ir iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy qoloqlik holatida edi. An'anaviy eski usul maktablari va madrasalarda faqat diniy ta'lim berilardi, dunyoviy fanlar deyarli o'qitilmasdi. Savodsizlik keng tarqalgan, xalq orasida jaholat va mutaassiblik kuchli edi. Ana shunday og'ir sharoitda jadidchilik harakati vujudga keldi. "Jadid" so'zi arabcha "yangi" degan ma'noni bildiradi va bu harakat yangicha ta'lim usuli bilan mashhur bo'ldi.

Jadidchilik harakati dastlab XIX asrning 80-yillarida Qrimda Ismoil Gaspirali rahbarligida boshlandi va 90-yillardan boshlab Turkistonga tarqaldi.

Turkistonda harakatning asoschilari va yetakchilari sifatida Mahmudxo'ja Behbudiy (Samarqand), Munavvarqori Abdurashidxonov (Toshkent), Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon va boshqalar chiqdi¹⁷. Ularning faoliyati ma'rifatparvarlikdan boshlanib, keyinchalik siyosiy va milliy ozodlik g'oyalariga o'tdi. Jadidchilikning shakllanishi bir necha bosqichdan iborat bo'lib, dastlabki bosqichda asosan ma'rifiy islohotlar olib borilgan bo'lsa, 1917-yil inqilobidan keyin harakat siyosiy tus oldi va Turkiston muxtoriyati g'oyasiga aylandi.

Jadidchilikning asosiy g'oyalari jamiyatni ma'rifat orqali yangilashga qaratilgan edi. Ularning eng muhim yo'nalishi ta'lim islohoti bo'ldi. Jadidlar eski usuldagi yakka o'qitish o'rniga sinf-sinf tizimi, tovush usuli (usuli savtiya), ona tilida o'qitish va dunyoviy fanlarni geografiya, hisob, fizika, rus tilini joriy etishni talab qildilar. Ular yuzlab yangi usul maktablari ochdilar va o'zbek tilida darsliklar yaratdilar.

¹⁷ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Jadidchilik>

Bu o'zgarish nafaqat bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirdi, balki yosh avlodning zamonaviy bilimlarni egallashiga va mustamlakachilik zulmi ostida milliy o'zlikni saqlab qolishiga xizmat qildi.

Shu bilan birga, jadidlar matbuotni xalq ongini uyg'otishning kuchli quroli sifatida qo'lladilar. "Tarjimon", "Oyna", "Samarqand", "Sadoyi Turkiston", "Khurshid" kabi gazeta va jurnallar orqali savodsizlikka, mutaassiblikka qarshi kurash va milliy uyg'onish g'oyalarini targ'ib qildilar.

Teatr va adabiyot ham jadidchilikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Mahmudxo'ja Behbudiy "Padarkush" dramasi bilan o'zbek dramaturgiyasiga asos soldi. Abdulla Avloniy, Fitrat va Cho'lpon kabi adiblar milliy adabiyotni rivojlantirib, xalqni ibratlantirish va mustamlakachilik zulmini fosh etishga harakat qildilar¹⁸.

Jadidchilikning eng muhim jihati shundaki, u ma'rifatparvarlikdan milliy-siyosiy uyg'onishga o'tdi. Jadidlar xalqni milliy o'zlikni anglashga, vatanparvarlikka va mustaqillikka chaqirdilar. 1917-yil inqilobidan keyin ular Turkiston muxtoriyati g'oyasini ilgari surdilar va milliy davlatchilik tamoyillarini himoya qildilar.

Bu harakat Turkiston xalqining milliy uyg'onishida muhim o'rin tutdi. U xalqni "g'aflat uyqusidan" uyg'otdi, milliy tafakkurni shakllantirdi va keyingi mustaqillik harakatlariga g'oyaviy asos bo'ldi.

Biroq jadidchilik harakati katta qiyinchiliklarga duch keldi. Chor hukumati va keyinchalik sovet hokimiyati tomonidan "millatchilik" va "panturkizm"da ayblanib qattiq ta'qib qilindi. Ko'plab jadid namoyandalari qatag'on qilindi va hayotdan ko'z yumdilar. Shunga qaramay, ularning g'oyalari o'zbek milliy davlatchiligi va ma'naviyatining asosiga aylandi. Mustaqillik yillarida, ayniqsa Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan jadid merosi qayta o'rganilib, "Yangi O'zbekiston"ni barpo etishda muhim manba sifatida baholanmoqda.

Xulosa o'rnida, jadidchilik harakati Turkiston xalqining milliy uyg'onishining yorqin namunasi. U ma'rifat orqali jamiyatni yangilash, ta'limni modernizatsiya qilish va milliy mustaqillik g'oyalarini tarqatish orqali o'zbek xalqining keyingi taraqqiyotiga mustahkam poydevor yaratdi.

Bugungi kunda jadidlarning boy ilmiy-ijodiy merosi yosh avlodni vatanparvarlik va ma'rifat ruhida tarbiyalashda, milliy g'oya va mafkuraviy immunitetni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Jadidchilikning tajribasi "Yangi O'zbekiston" qurilishida ham o'zining dolzarbligini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning jadid merosini o'rganish bo'yicha tashabbuslari.
2. Behbudiy M. "Padarkush" va boshqa asarlar.

¹⁸ "Tarjimon", "Oyna", "Samarqand", "Sadoyi Turkiston", "Khurshid" gazeta va jurnallari (1900–1917 yillar).

3. Muzaffarovich A.M. Jadidchilik milliy harakatining Yangi O‘zbekistonni barpo etishdagi o‘rni.
4. Lex.uz rasmiy ma’lumotlar bazasi.
5. Ilmiy jurnallarda chop etilgan tadqiqotlar (jadidchilik bo‘yicha).